

Muqayeseyek digel Mesnewiya Kurdî Mem û Zîna Ehmedê Xanî û Leyla û Mecnûna Nizamî*

Ehmed Şerîfî

Wergera ji Farisî: Ayhan Geverî

Bi muqayesekirina digel Leyla û Mecnûna Nizamî em di Mem û Zîna Xanî de rastê hêbetek xalên hevpar û teşbihan dihên... Di vê meqaleyê de dê bête hewldan ku hin xalên hevpar ên di navbera herdu mesnewiyan de diyar bibin û têkiliyên wan bêne aşkerakirin...

M

em û Zîna mesnewiya şairê mezin û navdarê Kurd Ehmedê Xanî, yek ji menzûmeyên evîndarî û dramên Kurdî ye.

Ehmed[ê Xanî] kurê Şêx Ilyasê kurê Rustem Begê ye ku ji qebîleya Kurd ya Xaniyan e û di sala 1650yê Mîladî li bajarê Bazîda Kurdistanê Tirkîyê hatiye dinyayê. Ehmedê Xanî li Muradiyeya navenda ilmê tehsîla xwe temam kiriye û li eynî deverê şahesera xwe ya edebî û navdar ya Kurdî, bi lehceya Kurmancî nivîsiye.

“Mem û Zîn” di eslê xwe de vegotin û destaneke Kurdî ya folklorîk û gelêrî ye ku wê ji qedîm de di nav Kurdan de rexbet dîtiye. Bi wî şeklî jî bi awayekî edebî û millî bi sûretê mesnewiyê jî 2655 beytan pêk dihêtin.

Ev mesnewî heta niha gelek caran ji aliyê musteşriqan ve bo zimanên Ewrûpî hatiye wergerandin û çapkirin. Aleksander Jaba ew li Erzurûmê wergerandiye Fransîzî û [Peter] Lerch jî di sala 1859ê de ew metnê Jaba çap kiriye. Eugen Prim û Albert Sosin di sala 1890ê de wergera Almanî ya vê mesnewiyê çap kirine. Hugo

Makas di sala 1926ê û [Albert von] Le Coq jî di sala 1930ê de ew berhem çap kirine. Roger Lescot di sala 1940ê de wergereke di ya Fransî ya wê menzûmeyê çap kiriye. Xanim Pol Margeret Rodenkoyê jî li sala 1962yê li Moskowayê *Mem û Zîn* bi wergera wê ya Rûsî belav kiriye. Profesor Oskar Mann jî di sala 1909ê de nusxeyek folklorîk ji menzûmeyê *Mem û Zînê* ku di nava kitêba *Tuhfeyi Muzzeferiyyeyê* de cih digirit amadeyê çapê kiriye. Dîsa di sala 1962yê de merhûm ‘Ebdurrehman Şerefkendî jî li Bexdayê bi wergera Soranî *Mem û Zîn* çap kiriye.

Jibîlî wan çapên me jê behs kirî, metnê Kurdî yê vê mesnewiyê heta niha çendîn caran ji layê Gîyû Mikrûyanî ve li Hewlêrê, ji layê Hemze ‘Ebdullah ve li Stenbolê, ji layê ‘Ubeydullah Eyûbbîyan ve li Tebrîzê, ji layê Muhemmed Emîn Bozarslan li Stenbolê û ji layê Perwîz Cihanî li Urmîyê hatiye çapkirin.

Esasen wekî ku ji destpêka wan çapên curbecûr ên *Mem û Zînê* xuya dibit, ev çîroke di nav Kurdan de bi şiklê folklorî cih girtiye û Ehmedê Xanî jî ew bi şiklê mesnewiyê nivîsiye û vejandiye.

Bi muqayesekirina digel *Leyla û Mecnûna Nizamî* em di *Mem û Zîna Xanî*

* Şerîfî, Ehmed. (1371). “Muqayeseyi Beyni Mesnewîyi Kurdî *Mem û Zînî* Ehmedê Xanî we *Leylî û Mecnûnî* Nizamî.” *Ferheng*. hj: 10. r. 247-258.

de rastê hêbetek xalên hevpar û teşbihan dihên. Serniviştara qehremanên van herdu mesnewiyan gelekî nezîkê yekûdu ye. Yanî bi awayekî di em dişên wisa bibêjin ku *Mem û Zîn û Leyla û Mecnûn*, Îranî ne. Di vê meqaleyê de dê bête hewldan ku hin xalên hevpar ên di navbera herdu mesnewiyan de diyar bibin û têkiliyên wan bêne aşkerakirin.

Fezaya çîrok û mesnewiya Ehmedê Xanî bi temamî Îranî ye û navê qehremanê mesnewiyê jî Kurdî û Îranî ne. Ligel wê herçiqas navê qehremanên *Leyla û Mecnûnê* ‘Erebî bin jî fezaya çîroka Nizamî jî Îranî ye. Herwekî ku Xanî teswîr kiriye, diyar û welatê wê jî tijî gul û bilbil û kûvî û dirrinde ye.

Ehmedê Xanî wekî Nizamî bi munacat û “gase”¹ ber bi dergêhê Yezdan dest bi mesnewiya xwe diket û dibêjit:

Sernameyê name namê Ellah
Bê namê te, natemam e wellah

Ey metle‘ê husnê ‘işqbazî
Mehbûbê heqîqî û mecazî (MZ 1)

Nizamî jî bi gaziya ber bi dergêhê Xweda dest bi mesnewiya xwe *Leyla û Mecnûnê* diket:

Ey namê to bêhterîn ser-axaz
Bînamê to name key konem baz
[*Ey ê ku navê te baştirîn destpêk*]²
[*Bê navê te çawa destpê bikem?*]

Ey karguşayî her çi hestend
Namî to kilidî her çi bestend (LM 25)
[*Ey çaresazê her çi tiştê heyî*]
[*Navê te kilîla her tiştê bestî*]

Xanî piştî hemd û sipasiya bo Xweda û pesnê Hezretî Resûlê Ekrem (s.) diket, rewş û halê Kurdan yê sedsala şanzdehê³ Miladî vedibêjit û jî Perwerdigar hîvî diket ku ew wan [Kurdan] jî bela û musîbetan biparêzît.

Herwisa, piştî hemd û senaya bo Yezdanî û behsa mî‘raca Xatemulenbiya (s.), Nizamî bi medhê Melik

Existan⁴ dewam diket û paşî jî di sebebê telîfa *Leyla û Mecnûnê* de behsa nameya Şah Existan diket û dibêjit:

Xusrew û Şîrîn çû yad kerdî
Çendîn dilî xelq şad kerdî
[*Çawa ku te Xusrew û Şîrîn b‘bîr anî*]
[*Û te çendîn dilê xelkê şad kirî*]

Leyla û Mecnûn bibayedet goft
Ta gewher qîmetî şewed cuft (LM 49)
[*Tu divê Leyla û Mecnûnê jî bibêji*]
[*Ta ku qîmeta gewheran bibîte cot*]

Lêbelê Xanî dizanî meydana edeb û hunera Kurdî xalî ye û di vê qonaxê de bi nivîsîna mesnewiya *Mem û Zîna* xwe ve jî pêngavekê ji Nizamî pêşdatir e. Zira Nizamî bo xatir û rêzdariya Şah Existan dest bi nivîsandina *Leyla û Mecnûnê* diket, lê Xanî -herwekî di van beytan de ferman diket- xwestiye *Mem û Zînê* jî bo xatirê çand û edebiyata milletê Kurd binivîsit:

Da xelq nebêjtin ku Ekrad
Bê me‘rîfet in bê esl û bunyad (MZ 34)

Herdu şa‘ir piştî vê, dest bi vegotina destanên xwe dikin. Nizamî bi behsa mêrikê ‘Ereb yê dewlemend û xêrxwaz destpê diket ku ew mêrik li ‘Erebistanê hakimê qebîleya Benî ‘Omeriyan e û Xwedayê mezin bi navê Qeys kurekê didete wî:

Şertî hunerêş temam kerdend
Qeys hunerîş nam kerdend (LM 85)
[*Şertê hunera wî temam kirin*]
[*Navê kurî wî Qeys lê kirin*]

Qeys li mektebê digel keçikeke qebîleyeke din ya ‘Ereban dikevîte ber destê eynî mamosteyî ku ew keçik bedewtira zemanê xwe ye:

Der her dilî ez hewaş meylî
Gîsoş çu leyl û nam Leylî (LM 87)
[*Di her dilê ku j‘vîna wê meyl heyî*]
[*Keziya wê wek şevê û nav Leylî*]

Lê Xanî di *Mem û Zînê* de bi vegotina mîrê Kurd Emîr Z[ey]neddîn dest bi hikayetê diket ku ew li Cizîr[a] Botan hukumdariya taifeyên Kurd diket

1 **Gase:** *gasa, gaze:* Kelîmeyek Kurdî ye ku bi me‘na munacatê ye. [Ev kelîme “gazî”ya îro ye (A.G.)].

2 Di meqaleyê de wergera beytên *Mem û Zînê* bi Farisî cih digirt. Me jî yên Nizamî di nav parantezê de [] wergerandine Kurdî (A.G.).

3 Xanî *Mem û Zîn* di sedsala hevdehê de nivîsiye (1694) lê nivîskar di nivîsa xwe de bi şaşî îşareta sedsala şanzdehê diket (A. G.).

4 Ev melika, melikê Şîrwaniyan Existanê kurê Menûçehrî ye ku Nizamî jî *Leyla û Mecnûna* xwe pêşkêşî wî kiriye (A.G.).

ku ew emîrekî mêhrebân, comerd, xêrker, xêrxwaz û xweştivîyê xas û ‘amê Kurdan e.

Xwûškeke Emîrî heye ku navê wê Zîn e û ew li seranserê Cizîr[a] Botan navdar û numûne ye:

Rawî wehe gote min mu‘emma
Ew hor bi navê⁵ Zîn musemma (MZ 56)

Di welatê Emîrê Botan de yek ji mîrzadeyên⁶ Kurd kurekî bi navê Mem hebû ku ew meşhûrê zamanê xwe û di dilaweriyê de jî Rostemê dema xwe bû:

Mem jî li wî ‘aşîqek temam bû
Ne şubhê bira û bab û mam bû (MZ 59)

Leyla û Mecnûnên Nizamî di hucre û mektebên xwe de dibine evîndarên hev, lê bereksê wê Mem û Zînê Xanî di roja cejna Newrozê de, ku Kurd hingî mezin û piçûk derdikevine çol û çîyan, hevûdu dibînin û dilê wan dikevîte yekûdu. Xanî di vê beşa mesnewiyê de bi rêbazeke serkeftî merasîma roja cejna Newroza Kurdan ya di sedsala [hevdehem] ya Mîladî teswîr diket û ji şahî û şadiya wan rojan vedibêjît. Zîna xwûška Emîrî jî di vê roja şadiyê de wekî herkesî bo keyfxweşiyê diçîte sehra û mêrgehan. Lê Leylîya Nizamî bo temaşayê diçîte gorangehan û li meydanê cejn û surûrek nîne.

Di mesnewiya Nizamî de Ibnî Selam dilketiyê Leylayê ye û xwazgîniya wê diket. Lê di mesnewiya Ehmedê Xanî de mirovekî hîlebaz û fitnekar yê bi navê “Bekîrê Mêrgever[î]”⁷ hem aşîqê Zînê ye⁸ hem jî dergevanê mîr e. Di wextê xwazgîniya Zînê bo Memî ev mêrkê şeytan li nik mîr fesadiya Memî diket û dibîte mani‘ê geheştin û daweta wan herdu dildaran. Lê babê Leylayê keça xwe didete Ibnî Selamî û li gor adetên ‘Ereban wesleta wan wisa qebûl diketin:

5 Ev dengê (v - ف) Îranî mixabin îro di Farisiya îro de nayê bikarînan û hatiye jibîrkirin. Lê di Kurdî de hê jî heye û dihête karînan. Mîsalen: “zirav” û “bizav”.
6 “Mîrza” yek ji tebeqatên xas yên civaka Kurdan bûn ku di edebiyata Farisî de bi “Mestuff” meşhûr in û ji zarokên wan re “Mîrzadegan” dihête gotin. Herwekî Mîrzadeyê ‘Eşqî ku şairê navdar yê Farisînivîs e ku babê wî li Senendecê mîrzayê waliyên mîrgeha Erdelan bûn.
7 Bekr/Bekir, muxeffefê Ebûbekir e. Mêrgever jî deverek e Kurdnişin e ku dikevîte bakûrê Urmiyê.
8 Nivîskar lêre dikevîte xeletiyêke mezin, lewra xususiyeteke mezin ya ku Mem û Zînê ji mesnewiyên din cudatir diket têkiliyên di navbera aşîq-meşûq-reqîb(an) de ye. Exleb, di mesnewiya de “reqîb” herwisa “aşîqê” dildarê ye. Lê di Mem û Zînê de Beko ne-aşîq e, tenê fitneengîz e ku nahêlît Zînê bidene Memî, ne ku dilketiyê Zînê ye (A.G.).

Mînyatûrek

Ber resmê ‘Ereb be-hem nişestend
‘Eqdî ke şikeste baz bestend (LM 181)
[Bi adetê ‘Ereban verûniştin]
[Peymana şikestî j’ nû vebestin]

Herdu aşîqên dilbirîn yanî Memê Ehmedê Xanî û Mecnûnê Nizamî, bêhêvî, şeyda û dilşikestî ne. Leyla li Ibnî Selam dihête mahrkirin û şû bi mêrê ne-bidilê xwe diket. Lê Zîna Ehmedê Xanî xemgîn û kovandara hindê ye ku bersiva birayê wê ji xwazgîniya Memî re “ne!” ye. Bersiva babê Leylayê jî ji bo babê Mecnûnê Nizamî, herwekî ya Mîrê Botan ya ji bo pederê Memê Xanî ye⁹ û Leylîya Nizamî bêdilê xwe ber bi hicleyê¹⁰ ve diçît. Lê Zîna Xanî ji derdê dûriyê bêzar dibit. Di mesnewiya Leyla û Mecnûna Nizamî

9 Nivîskar lêre de jî xeletiyê diket. Xanî behsa babê Memî naket û ev muqayese jî bêbinî ye (A. G.).
10 Hicle/hecele: odeya ji bo şeva ewil ya bûk û zava hatî xemilandin (A.G.).

de kesek bi navê “Newfel” derdikevîte meydanê û hewl didet ku belkî bişêt Leylayê bo Mecnûnî bistînit. Di *Mem û Zîna* Ehmedê Xanî de jî Tajdînê¹¹ ku yek ji dostên Memî û herwisa zavayê Emîrê Botan e, derdikevîte meydanê û herwekî hewldanên Newfelê Nizamî diket. Lê Newfel jî Tajdîn jî bêhêvî dibin ji guhnedena gotinên wan û derdê dilê aşiqan. Mem û Mecnûn jî aliyekê ve, Zîn û Leyla jî aliyê di ve ji ber cudahiya yarên xwe zêmarxwan in.

Mecnûnê Nizamî berê xwe didete çolê û êdî di gel heywanan dimînit (ku ev yek ji adetên aşiqên Ereban e). Lê Memê Xanî jî ber fesadî û minafîqiya Bekirê Mêrgeverî dikevîte zindana Mîrî (dibit ku ev yek ji adetên aşiqên Aryanî bit). Mecnûn li çol û sehrayan dibîte hemdemê qelê/qijikê û daxwazên xwe dibêjite wê:

Çun goft besî fesane ba zax
Şod zax we nihad ber dileş dax (LM 173)
[Hindî ku çîrok digotîne qelê]
[Çû û daxek dana ser dilê wî qelê]

Lê Mem di zindana tarî de dibîte hevrêyê zincîran û ji bextê xwe yê reş wisa gazindeyan diket:

Mêhra felekê ezel ‘edîm e
Kîna felekê ebed qedîm e (MZ 191)
Di hikayeya *Leyla û Mecnûna* Nizamî de pîrejineke ucûbe peyda dibit û Mecnûnê birîndar û dilşikestî bi bend û qeyd diket:

Binewaxt be bendkerden o ra
Mîbord resen be gerden o ra (LM 174)
[Bi lêdan û rakêşan ew girêda]
[Werîsek gerdena wî ve girêda]

Lêbelê pîrejina di *Mem û Zîna* Xanî de dayîneke ji dayîkê dilovantir e û kolan bi kolan li pey dermanê derdê ku Zîn kiriye aşiq digêrît û ji vêderê diçite wêderê da ku belkî mizgîniyeke xweş ji Memî bo banûya xwe Zînî biînit:

Dayîn heyirî ji macerayê
Go ey ruh û qalibê di dayê (MZ 84)

Mem girtî û Mecnûn jî di çolê de li dûv hemrazekî digerin ku bo wî behsekê ji eşqê bikin. Emma kesek ji ba çêtir nîne ku peyamekê ber bi dildarê ve bibet:

Ba o be zebanê bad mîfogt
Ke’y coft neşad geşte ba coft (LM 189)
[Bi zimanê bayî digel wê diaxift]
[Ku ey ya bi yarê xwe geş û şad]

Û Mem jî digel bayê seherê diaxift û dibêjit:

Ge[h] behs dikir digel sebayê
Şerha xemê dil digote bayê (MZ 186)

Di mesnewiya *Leyla û Mecnûna* Nizamî de babê Mecnûnî, di rêya geheştina kurê wî bo dildarê de hindî jê têtin hewl didetin û heta diçite ber sekeratê jî xwe ji wê nadete paş; lê di mesnewiya *Mem û Zîna* Xanî de nîşan û şûnek jî babê Memî nîne. Li hember vê, herdu destebirayên Memo yên ji can û dil Arifo¹² û Çeko di rêya babê Mecnûnî de diçin û harîkariya Memî dikin da ku ew bigehîte dildara xwe. Yanî bi rastî jî mirov dişêt Arif û Çeko jî wekî Selimê Amirî û Zeydê¹³ Nizamî hizir biket.

Memê Xanî lehengekî serhemdê xwe û dilawer, bawermend û mu‘mîn e û bereksê Mecnûnê Nizamî berê xwe nadete çol û çîyan. Hetta hindî ku bi qehr û xezebê tijî bibît jî dişa xwe radigirît û ji meydanê narevît. Di rêya Yezdanê xwe û eşqa xwe ya pak de serê xwe ji zindanê derdiêxît û zindana xwe dizivîrînite “çilexane” yê:

Rûnişt di wê ve ‘abidane
Zindan li wî bûye çilexane (MZ 200)

Zîna Xanî jî bereksê Leylaya Nizamî -ku dûşizeya eşîra xwe û girêdayê adab û rusûmêt eşîrî ye- dûşize û cindiya şehîrî ye û azad e. Herwekî ku evîna xwe ji kekê xwe Mîrê Botan neveşartî, gava ku Mîr ji bo aşkirina wê dikevîte hindir, Zîn jê re wisa dibêjit:

Mem bo min û merhemet ji bo te¹⁴
Xem bo min û seltenet ji bo te (MZ 230)

Serencama ji piştî wê derd û hicrana zêde, dildarên mesnewiyên Nizamî û Xanî trajediyên xwe mezin dikin lê bi ferqeke piçûk:

11 Tajdîn, di Kurdî de navê kuran e ku teleffûza wî ya Farisî “Tacdîn” e. (A.G.)

12 Nivîskar, di nivîsa xwe de navê Arif bi xeletî wek “Afo” neql diket (A.G.).

13 Selimê Amirî (xalê Mecnûn e) û Zeyd di *Leyla û Mecnûna* Nizamî de du leheng in ku çawa Çeko û Arif harîkariya Memî dikin, ew jî harîkariya Mecnûnî diken (A. G.).

14 Nivîskar li vir wê jibîr diket ku belê ev cesareta Zînê heye lê ev gotinên di vê beytê de derbas dibin Zîn piştî mirina Memî dibêjit. Yanî ew jî li hember karaktera Leylaya Nizamî, Zînê “serkeftîr” naket (A. G.).

[Di] *Leyla û Mecnûna* Nizamî de Leyla pêşiyê dimirîr:

Leylî ez serîrî serbulendî
Uftad bi çahî derdmendî (LM 324)
[*Leyla ji textê serbilindiyê*]
[*Jorda kefte çala derdmendiyê*]

Leylî çûn nuzûl der zemîn kerd
Dîwarî xezîne ahenîn kerd (LM 330)
[*Leyla çawa ku kefte zemînî*]
[*Dîwarê xizîne kir wek asinî*]

Di mesnewiya *Mem û Zîna* Xanî de mirina ewil,
xwe nîşanî çavêt Memî didet û Zîn jî ji ber firqetê
dest bi girîn û “way”ê¹⁵ diket:

Mem jî bi vî rengî bê xeber bû
Xwîna dilê wî bi der ve derbû

Mecnûnê Nizamî, piştî mirina Leylayê ji ber êşa
dûriya dildarê neşêt tehemmulê biket û diçîte goristanê
û li ber serê qebrê canana xwe canê xwe didet:

Mecnûn zi cehan çu rext berbest
Ez serzeneşî cehaniyan rest (LM 344)

[*Gava Mecnûnî ji cihanê bar kir*]
[*Xwe j' lomeyên insanan xilas kir*]

Nizamî, piştî mirina Mecnûnî rexê gorê Leylayê
vedidet û ‘aşiq û me’şûqan li rex yekûdu bi cih di-
ket:

Pehlûgehî dexme ra guşadend
Der pehlûyî Leyliyeş nehadend (LM 346)
[*Wan rexê gorê Leylayê vedan*]
[*Ew li rex Leylaya wî danan*]

Qehremanê mêr yê mesnewiya Xanî yanî Mem,
di zindanê de canê xwe teslîmê canbexşê xwe diket.
Gava ku Mîrê Botan jî vê xeberê dibihîst û ji kir-
yara xwe ya dijwar peşêman dibit û destûrê didet
ku Bekirê Mêrgeverî ji ber emelê wî ceza biken û
bikujin.¹⁶ Zîna bêmurad ji ber dûriya Memo bêtab
û taqet mabû û li goristanê li ber cesedê hebîbê
xwe rawestabû û keliya mezarê wî himbêz kiribû
û ji Yezdan daxwaz dikir ku giyana wê jî bigehînite
dildarê wê:

Himbêz li merqedî weranî
Bêzarî beden nema ji canî

Destê xwe bi dil ji canî şuştin
Goya ku şemal bû vekuştin

Ruha xwe şehande pêş Barî
Cismê xwe sipare wî mezarî (MZ 256)

Leyla û Mecnûnê Nizamî piştî mirina li vê
dinyayê, di dinyaya dî de li beheştê Yezdanê mezin
digeheine hev û Zeyd wan di xewna xwe de dibînit:

Bînendeyî xwab az an nihanî
Porsîd zi pîrî asimanî
[*Yê xewn dîtî wisa nihanî*]
[*Pirsî ji wî pîrê esmanî*]

K’în serwbenan ke cam darend
Der baxê Îrem çî nam darend (LM 348)
[*Van şitlên serwiyan qedeh hene*]
[*D’baxê Îremê de wan çî nav hene*]

Nizamî, bi zimanê Pîrê esmanî diaxivît û wisa
cewabê didet:

15 **Way:** şîwen û zarî ye ku keç û jinên Kurdan li ber serê
gorê ciwanên bêmurad dikin û dibêjin.

16 Di *Mem û Zîna* Xanî de Mîr tişteke wisa naxwazit,
nivîskarî xelet fêhm kiriye (A. G.).

Leylî şode Leylî în ke mah est
Mecnûn leqeb amed an ke şah est (LM 348)
[Leyla bûye leyl ew ku heyv e]
[Navê wî Mecnûn, lê ew ku şah e]

Nizamî, ji bo aşîqêt xwe Leyla û Mecnûnî di baxê Îremê û beheştê Yezdanî de xelweteke cawîdanî pêşkêş diket. Lêbelê qehremanê Xanî Mem û Zîn di dinyaya di de jî bêmurad in û piştî mirina wan ew li ber rexê yek dihêne veşartin û cismê wan yê fanî vediguherine du darên şîn û ter ku ew ser bi ser bilind dibin:

Yek serwî sehî û yek senewber
Sersezb û letîf û sayeguster (MZ 26)

Emma Bekirê Mêrgeverî yê şeytansiruşt ji vediguherîte dareke newî û bi xar lê bê fêkî. Û di navbera wan herdu daran de şîn û dirêj dibît û wan ji yêk dûr diket:

Şîn bû ji ewî berê ji xêrê
Darek li qiyafeta kinarê

Rabû xwe gihande herdu daran
Bû mani'ê wesla herdu yaran (MZ 26)

Herwekî wî pîrê nûranî û esmanî yê Nizamî ku li beheştê derheq Leyla û Mecnûnê baş xeber didet, di mesnewiya Ehmedê Xanî de jî Pîrek aşîqên kovandar Memo û Zînê li beheştê Kirdigar dibînit û ji wan xeberan diînit. Lê dîsa jî li ber rexê wan Bekirê Mêrgeverî dibînit û gelek diheyirît ku wî şofarî¹⁷ çawa şiyaye rêya xwe bi cenneta Kibriya êxistiye û jê dipirsît:

Herçend kerema Kerîmî 'am e
Barî bi çi da te ev meqame?

Bekir dibêjîte Pîrê esmanî:
Ez ger bi xeber reqîbê wan bûm
Lakîn [bi] nezer hebîbê wan bûm

Min ew ji dinê bi paş ve kêşan
Mu'tad kirin bi derd û êşan

Bi wî şeklî serniviştara qehremanên herdu mesnewiyên Xanî û Nizamî eynî dibît û ew gelekî dişibîne hev. Lêbelê herçend di mesnewiya Xanî de

Nîzamî
Gencevî

meqamê lehengan bilindtir bit jî ew ji ber wê ye ku Xanî berhema xwe zêdetir bi rûhiyyet û siruşt û xuyê Îranî ve saz kiriye. Mîsalen cejna Newrozê û setrenc-baziya mîrê Kurd yê nîjad-Îranî¹⁸ tête vegotin ku ew fezayeka bi dîtbarî dihête nîşandan bi temamî bi psikolojî û reftar û tebîeta qewmên neseb-Îranî ve hemaheng e. Hetta Xanî ekserî navên qehremanên mesnewiya xwe jî ji navên Kurd û Îranî bijartine.

Ligel wê herçend fezaya hikaye û mesnewiya Nizamî jî heta cihekê Îranî bit jî, ew zêdetir bi siruşt û xuy û adat û navên Ereban ve girêdayî dîyar diket.

Bi dîtina min, ji ber ku Nizamî şairekî neseb-Îranî ye û di malbata xwe de jî ji xalê xwe 'Emr¹⁹ (yan jî "Omer", A.G.) yê Kurdnîjad perwerde dîtiye, mumkun e ku wî çîrok û menzûmeya folklorîk "Mem û Zîn" dîzanî yan jî bihistîbit û ew jî bo fezaya mesnewiya xwe *Leyla û Mecnûnê* munasib dîtîbit û ew wisa adabte kirîbit. Ji ber wê, dibît ku çîrok û şîirên Erebi yê bi ser navê "Qeys û Leylî" digel "Mem û Zîn" an têkelêk kirîbit û mesnewiya *Leyla û Mecnûn* wisa afirandîbit.

Wek encam dikarin bibêjin ku *Mem û Zîna* Xanî, *Leyla û Mecnûna* qewmên Îrannîjad e.

Çavkanî:

Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn* (bi şerha Perwîz Cîhanî), Urmiye: Çapê Merkezê Neşrê Ferheng û Edebiyatî Kurdî. 1347.

Nizamîyê Gencewî, *Leyla û Mecnûn* (bi editoriya Behroz Serwetyan), Çapa 1., Tehran. 1344.

17 **Şofar:** Kelîmeyeke Kurdî ye tête me'naya "tohme - ker", "tohmetzen".

18 Lê Xanî, Mîrê Botan wek nîjad-‘Ereb didete nasîn (A.G.).

19 Agahiyeke balkêş; navê xalê Nizamî ‘Emr e ku Kurd e û Nizamî jî wî perwerde dîtiye; herwisa di mesnewiya wî de navê xalê Mecnûnî jî ‘Emr e ku ew harîkarîya Mecnûnî diket! (A.G.).